

HISTÒRIA DE VILADECANS
VILADECANS, TERRA DE PAGESOS I SENYORS
ELS TEMPS MEDIEVALS

1

Els segles d'incertesa

A principis del 411, Ataülf, rei visigot, conduí el seu poble cap a la Gàl·lia i s'hi establí. L'any 418, Vàlia, el nou rei, signà un tractat amb Roma pel qual es fundava, de fet, el regne de Tolosa. El pacte assignava als visigots unes terres que foren conegudes amb el nom de Septimània. El regne de Tolosa va durar fins a l'any 507, quan els francs, comandats pel seu monarca Clodoveu, derrotaren l'exèrcit visigot i l'obligaren a retirar-se cap a la Península. Fou llavors quan Barcelona es convertí, per un període breu de temps, en la capital d'aquest regne (511-517 i 531-549) abans de traspassar-la, de manera definitiva, a Toledo.

Els visigots intentaren afermar el seu poder, però els mancaven recursos de tota mena; a més, les lluites internes afegiren llenya al foc. Una economia poc estructurada no permetia al monarca mantenir un exèrcit poderós ni una administració permanent, organitzada en tot el territori pretensiosament visigot. Les ciutats continuaren en una situació d'estancament o de retrocés, la xarxa romana perdé l'activitat de segles passats, els camins esdevingueren insegurs i la costa perillosa.

Tanmateix, malgrat el daltabaix provocat per l'entrada de pobles d'arreu, la zona dreta del delta del Llobregat mai no es despoblà completament. Opinem que l'hàbitat es mantingué tot i que molt probablement el nombre de persones es reduí de manera considerable, ateses les males condicions de vida i la inseguretat personal; una inseguretat, en aquest cas, accentuada per la proximitat de Barcelona i per l'ampli radi de costa. Treballs recents d'arqueologia han posat a la llum estrats d'hàbitat d'època altmedieval que se superposen a estrats amb materials dels segles V i VI d.C., com és el cas, per exemple, de les excavacions realitzades a la rectoria de Sant Pere de Gavà. Igualment, s'han localitzat materials del primer període de l'edat mitjana, a les sitges de Can Tries i de Can Guardiola, a Viladecans. Un tractament diferenciat mereix l'antiga vila romana de Sales, damunt de la qual es bastí l'ermita de Santa Maria. Els treballs arqueològics realitzats han posat de relleu que l'indret fou utilitzat fins al segle VII, com a mínim, per seguir després un ampli parèntesi, ple d'interrogants..., fins que la documentació del segle X reflecteix la reutilització de l'indret.

La gran incògnita és el període islàmic. No havien passat quatre anys des que els musulmans travessaren l'estret de Gibraltar (711) i ja eren a Barcelona, on dominaren tot el seu territori. És cert, com alguns historiadors han insistit apressadament, que el control musulmà d'aquesta àrea no arribà a la centúria, però no deixa de sorprendre que en quedin tan poques petges ... només algun nom, com Alcalà, a Sant Boi o Almafà, a Sant Climent, o un tresoret de dirhems cordovesos trobat, una mica per casualitat, a la cova de Can Sadurní, a Begues.

La inseguretat dels temps, patida per generacions i generacions, portà la població a substituir la plana deltaica per la muntanya; aquest fou un tret fonamental d'aquest llarg període d'instabilitat. La plana esdevingué massa perillosa per la insuficient protecció, mentre les muntanyes oferien una major seguretat perquè facilitaven el refugi. La regressió econòmica, l'abandó de les antigues rutes comercials, caracteritzaren aquests temps incerts, alhora que esdevien prioritari per garantir la subsistència. Aquestes raons expliquen perquè els assentaments humans més significatius de l'època medieval

els trobem a la Sentiu, el Sitjar, Sant Miquel de l'Eramprunyà i, molt especialment, Sant Climent de Llobregat, almenys fins a les guerres politicosocials del segle XV.

La població disminuï, certament, però no es va interrompre. Les dificultats de vida eren similars arreu; per tant, on anar? Barcelona, amb el seu reducte de muralles a mig bastir tampoc no podia oferir acolliment a tothom; més segurs eren els avencs de les muntanyes que no pas la ciutat mateixa.

La renúncia a la mar és l'altre tret definitori del canvi de mode de vida que s'imposà. Durant segles, la mar havia estat una important font de vitalitat per a la zona, una vitalitat que s'enfonsava, ensorrada per la por al mar, pels perills arribats a través de les aigües. La població del territori de l'Eramprunyà visqué d'esquena al mar durant tota l'edat mitjana.

Va fer l'edat mitjana taula rasa del passat? Continuïtat o repoblament?

Pere Izquierdo Tugas

Si acceptem la definició d'història com a període del qual hi ha notícies escrites, no podríem pas considerar que aquesta comencés a Viladecans fins a mitjan segle X, quan apareix documentació escrita que fa referència al terme de l'Eramprunyà. El document escrit en paper més antic que s'hi conserva data del 957. Dotze anys posterior a la inscripció funerària d'Onrado, del 945, que es va trobar als anys seixanta a la necròpoli de Rocabruna, prop de l'ermita de Bruguers, a Gavà.

Abans d'aquests primers documents escrits, l'única font fiable per conèixer què passava al nostre territori són els jaciments arqueològics. Després d'uns vuitanta anys de domini islàmic, l'any 801, Barcelona es lliurà a l'exèrcit franc i li van ser reconeguts llurs privilegis i lleis. On es fixà la frontera en aquell moment? Potser, inicialment, es degué situar al riu Llobregat mateix, però és obvi que el següent pas devia ser el control dels principals turons del massís de Garraf-Ordal, on unes senzilles torres de fusta serviren per vigilar les freqüents i perilloses incursions dels veïns del sud. Fos com fos, aquest pri-

mer moment d'ocupació carolíngia no ha deixat testimonis escrits ni proves arqueològiques suficientment clares. El primer castell que s'esmenta al sud del riu és el de Cervelló, que apareix als documents a partir de l'any 904.

No hi ha cap testimoni escrit que doni cap pista sobre què estava passant en allò que aviat s'anomenaria terme de l'Eramprunyà. D'acord amb la historiografia tradicional, podríem suposar que un període tan llarg d'inseguretat va despoblar totalment el territori fronterer de l'anomenada Marca Hispànica. Després devia ser repoblat amb colonitzadors procedents de les valls pirinenques, que devien substituir totalment el poblament anterior.

Aquesta hipòtesi, encara sostinguda per molts historiadors, ha de ser posada en qüestió per diversos motius:

En primer lloc, el manteniment de bona part de la toponímia anterior, no tan sols llatina i visigòtica, sinó també àrab: Garraf, Almafàr (Sant Climent), Alcalà (Sant Boi) i, possiblement Begues, són noms de lloc d'arrel àrab que es van seguir utilitzant durant

Vista general del castell de l'Eramprunyà i l'església de Sant Miquel, a les primeres dècades del segle XX. El castell ja el trobem documentat l'any 957.

Fotografia: L.R.
Targeta postal. AHV-AI.

segles. Si la població hagués estat substituïda totalment, *manu militari*, els repobladors no haguessin conservat els antics noms de lloc, sinó que els haurien batejat de bell nou.

La hipòtesi de la permanència de població pot ser contrastada amb estudis genètics, com els realitzats a Anglaterra, que han arribat a emparentar directament persones vives amb esquelets prehistòrics, mitjançant la comparació de l'ADN mitocondrial.

Al terme de l'Eramprunyà es coneixen uns quants jaciments arqueològics que es daten a l'alta edat mitjana, i tots menys dos presenten clares proves d'haver estat habitats en èpoques anteriors: el castell de l'Eramprunyà, Sant Pere de Gavà, la Cova de Can Sadurní, a Begues, Santa Maria de Castelldefels, Santa Maria de Sales, Can Tries i Can Guardiola, a Viladecans. Les úniques excepcions són la necròpoli de Rocabruna, a Gavà i la Torre del Baró, a Viladecans, on la manca de proves d'ocupacions anteriors no implica necessàriament que no tinguessin precedents en llocs propers. Els equips de recerca arqueològica dels tres jaciments més ben coneguts –Santa Maria de Sa-

les, Santa Maria de Castelldefels i Sant Pere de Gavà– coincideixen a assenyalar indicis de permanència humana ininterrompuda, i a considerar indetectable cap període d'abandó relacionable amb les invasions islàmica i cristiana.

La cultura material localitzada en aquests jaciments posa de manifest una gran continuïtat de les tradicions en la producció de ceràmica comuna, amb formes que arrenquen de precedents romans i amb uns acabats i tècniques de cocció d'arrel local, que es mantenen invariables durant segles.

Els noms de les persones que vivien en aquest sector, al segle X, sembla d'origen clarament visigòtic. És cert que és manifesta l'absència de noms islàmics, però hem de recordar que l'Islam dels primers temps era força tolerant amb els jueus i els cristians, els membres de les altres religions del *Llibre*. És possible que els eventuais pobladors d'origen nord-africà, dedicats bàsicament a la milícia, marxessin quan el territori passà a mans carolíngies, però és molt més dubtós que fossin expulsats els habitants autòctons que no s'haguessin islamitzat.

Finalment, ni les excavacions arqueològiques que s'han fet als poblats del Pirineu ni les fonts escrites no semblen pas que demostrin una superpoblació de les valls pirinenques ni un trasllat sobtat de població cap a les terres de frontera. Els moviments de població d'aquesta mena no són clarament importants fins a la conquesta de les taifes de Tortosa i Lleida i dels regnes de València i de Mallorca, segles després del moment que ens ocupa.

En definitiva, tot sembla indicar un manteniment de la població i de les estructures de poblament d'origen tardoromà. El canvi important es produirà en la segona meitat del segle X i a les primeries del segle XI, quan es portarà a terme una expropiació sistemàtica de les petites i mitjanes propietats agràries, de la mà de l'Església i, després, dels nous senyors feudals. És en aquest moment quan es redacten els documents escrits més antics que s'han conservat. Si realment hi hagués hagut un intent de repoblació, devien ser abundants els repartiments de terres i s'esmentarien nombroses aprisions, figura jurídica consistent en l'apropiació de terres que nin-

gú no utilitza. Per contra, la documentació reflecteix un únic cas d'aprisió en tot el terme de l'Eramprunyà, i encara es tracta d'una zona de la Marina, de formació recent, mentre que és aclaparadora l'expansió de les propietats monàstiques en detriment de les privades.

Després de la fundació del monestir benedictí de Santa Maria de Castelldefels, probablement de la mà comtal, entre els anys 966 i 983, es registren vint-i-sis transaccions a favor del cenobi i cap en sentit invers. Aquestes transaccions afecten petits i grans propietaris i van consistir en divuit donacions, una permuta, cinc compres, un testament i la seva execució. I encara l'any 980, els hereus del vicari Galí –Galindo als documents– fan donació d'una terra que el finat tenia a la Sentiu, a Gavà, amb una casa –possiblement Can Dardena–, hort, molí i resclosa, per tal que els monjos de Castelldefels hi fundessin un nou monestir segons la regla de Sant Benet; proposta que mai no va prosperar. Podem sospitar que moltes de les donacions eren més o menys forçades pel clergat, amb arguments sobre la fragilitat humana davant la divinitat que van quedar reflectits en alguns documents. Amb tota probabilitat, el territori ja estava organitzat eclesiàsticament amb *domus* –esglésies amb comunitat–, dedicades a Santa Maria (de Castelldefels), Sant Miquel (de l'Eramprunyà), Sant Pere (de Gavà?), Sant Joan (de Viladecans?), Sant Cristòfol (de Begues), Sant Pau (del Prat?) i Sant Climent, totes elles depenents de Castelldefels, per bé que amb algunes propietats particulars de cadascuna; i no podem oblidar que els clergues eren també els notaris de l'època, fent, per tant, tant de jutge com de part.

L'any 983, es registra per darrera vegada un esment al monestir de Castelldefels, i dos anys després, Almansor conquereix i devasta Barcelona i els seus voltants. L'any 986, el rei Lotari confirma Castelldefels com a part dels dominis del monestir de Sant Cugat del Vallès. El 986 i el 987, Sant Cugat va aconseguir encara més terres del terme de l'Eramprunyà, ara ja mitjançant compravendes i permutes. De deu

operacions, tan sols hi ha una donació i un testament, a més d'una curiosa multa per robar vi, consistent en lliurar dues mujades de vinya, que Fruia havia heretat dels seus pares.

Aquesta apropiació sistemàtica de les terres per part del monestir de Sant Cugat és el preludi de la feudalització, i no implica pas un desplaçament de població, sinó tot el contrari: els petits pagesos lliures acaben perdent les seves terres, però en la major part dels casos devien continuar treballant-les per compte del monestir, integrades en el seu latifundi. Així, els romans i els visigots del delta del Llobregat van poder transmetre cap al futur una part de la seva organització del territori i de la seva herència cultural i genètica.

L'església de Sant Miquel, a tocar el castell de l'Eramprunyà, a principis del segle XX.

Fotografia: L.R. Targeta postal. AHV-AI.

Fou en aquest entorn, intranquil i inestable, on Viladecans inicià el seu trajecte; però, quin fou concretament el seu origen? Quina la seva procedència? D'on prové el nom? Hi ha, certament, interpretacions de tots colors..., però ningú, hores d'ara, pot presumir d'haver trobat la solució definitiva: incontestable. No sempre les preguntes tenen respostes concloents.

Tot i així ens sembla força encertada l'explicació donada per l'historiador local Josep Eixarch quan, remetent-se a la documentació medieval més primigènia, raona l'origen del nom com una barreja entre referència topogràfica (vall) i un substantiu de contingut despectiu (canis = ca, gos). Interpretar que el citat substantiu feia referència a la població no cristiana ens sembla plausible, però difícilment demostrable.

Quin lloc ocupava Viladecans dins l'ampli territori de 104,46 km² que conformava l'àrea de l'Eramprunyà? Per fer-se raó certera d'aquest interrogant cal comprendre els criteris seguits pels comtes de Barcelona, per tal de controlar i organitzar un territo-

ri que mantingué un fort caràcter estratègic, a causa de ser terra de frontera fins avançat el segle XI.

Controlar el Garraf i la costa era primordial per als comtes de Barcelona. Tot sembla indicar que el primer pas, possiblement en el primer quart del segle IX, fou recórrer als monjos de Sant Cugat a l'objecte d'encarrilar el territori des d'una doble perspectiva: reforçar la seguretat i l'estabilitat i potenciar-ne l'explotació econòmica. Per assolir ambdós objectius es precisava gent i aquesta gent no podia anar per lliure, calia dotar-la d'una mínima estructura organitzativa. I així fou com el petit cenobi de Santa Maria, fundat pels monjos de Sant Cugat, més el castell de l'Eramprunyà, es convertiren en els dos puntals de defensa i repoblació de la banda dreta i extrema del Llobregat. Ells foren qui, en un estadi inicial, hagueren d'impulsar els establiments page-sos. Els comtes encomanaren al monestir l'ordenació dels territoris més baixos, més propers a la Marina, i a iniciativa de Sant Cugat es fundaren petites capelles, com pols d'atracció de futurs centres de població, de futures parròquies i, per facilitar-los la tas-

Vista antiga, possiblement cap als anys 1920, de la parròquia de Sant Climent de Llobregat. L'existència de la parròquia ja la trobem documentada l'any 970.

Reproducció fotogràfica: CEC-EM. AHV-AI

ca, els comtes cediren al monestir un ampli territori que limitava amb el castell de l'Eramprunyà pel nord, l'hort Comtal de Sales per l'est, la mar pel sud i el Garraf per l'oest.

Eren temps difícils i d'escassos recursos tècnics i humans. La seguretat i el manteniment del territori custodiat obligà a configurar una sòlida estructura defensiva, una estructura que s'encavalcà en tres nivells distints de protecció: el primer foren les torres –com la de Guarda, a Castelldefels–, ubicades dalt de turons no massa elevats, perquè quedessin dissimulades per la vegetació; eren d'estructura troncocònica o cilíndrica, i des d'allí es vigilava i es transmetien tota mena de senyals. Aquestes torres, situades a una distància prudencial i regular les unes de les altres, resseguien tot el radi de la costa i depenien directament del segon nivell defensiu: les cases fortesales. Aquests casalots, normalment ocupats per famílies de la petita noblesa (cavallers) feien de pont comunicatiu entre les torres esmentades i el primer punt de defensa, el castell de l'Eramprunyà, el *castrum*. Eren la casa fortesales de Castelldefels, la casa de la Roca

–situada dalt un turó proper al Calamot–, la casa Gran de Gavà i la de Viladecans, coneguda documentalment com torre Marcusa, de na Sança, Burgesa, i, més tard, Torre-roja.

Tot i no poder parlar de parròquia, la contrada comptava amb pobladors almenys des del segle X, segons es desprèn dels pergamins de donacions, compravendes i permutes recollides en el *Cartulari* de Sant Cugat. Santa Maria de Sales, l'antiga villa romana, isolada i reconvertida en ermita, no tingué prou empenta, possiblement per raons de situació i desprotecció, per generar un nucli habitat estable als inicis del període medieval, ni tampoc avançats els temps; però, en canvi, donà entitat a tot un territori del qual és impossible fixar-ne els límits precisos.

Els pobladors medievals de Viladecans eren parroquians de Sant Climent i edificaren les seves cases prop del camí Ral, seguint una estructura esfilagarsada que expressava el seu estret lligam amb Sant Climent, en situar els assentaments a l'entorn del camí Ral, però projectant-se cap als corriols que menaven vers la parròquia. De tota manera, com que la

distància entre Viladecans i Sant Climent era d'uns tres quilòmetres i els camins no eren gaire bons ni massa segurs, els habitants de la Marina podien anar a la capella de Sant Joan, almenys des de l'any 1319, capella que exercia funcions religioses substitutòries de l'església parroquial per concessió directa del bisbe de Barcelona, que havia rellevat els homes i dones de Viladecans d'anar a Sant Climent "(...) *per ohir los divinals oficis y rebre los Sagraments per rahó de la distancia de la parroquia y cumplir ab lo pedit en la capella de Sant Joan de Viladecans*". El bisbe Ponç de Gualba resolgué, en la visita pastoral efectuada l'any 1319, que fos el rector de Sant Pere de Gavà qui administrés els sagraments eclesiàstics a la gent de Viladecans i la Marina, mentre el prevere servidor, Bernat Dalmau, estigués malalt. El rector també havia de celebrar oficis i enterraments i els difunts havien de ser sebollits en el cementiri adjacent a la capella de Sant Joan.

Viladecans, com també Sant Cristòfol de Begues, es diferenciaren dels altres assentaments pagesos del territori, perquè es definiren per un paisatge rural de

masies distribuïdes, ara aquí, ara allà, allunyant-se del model dominant de poblament concentrat, propi dels altres nuclis. Probablement, el motiu d'aquesta diferenciació rau en els seus orígens; Viladecans no va néixer com a parròquia, al voltant d'una església, força aglutinadora d'assentament; no posseï cap Sagra, aquell espai sagrat i protegit que es constituïa a l'entorn de l'església parroquial, tal i com existí a Sant Climent.

L'empenta de Viladecans com a poble, preludi de parròquia, correspon a principis de l'edat moderna. És a partir del segle XVI quan l'indret començà a bellugar-se, a sortir de l'enclaustrament dels temps anteriors, quan els pagesos reedificaren cases destruïdes o n'aixecaren de noves. Hom parla de cases amb portal, corral, pati i hort i, algunes, més riques, amb cups per emmagatzemar vi, com la de Pau Tries, una casa situada a tocar el camí que portava a "*Les sitges del senyor o el Sitjar*".

A l'entorn de la toponímia medieval: Viladecans, Sales i altres noms de lloc...

Josep Lluís Gallardo i Sedano

La toponímia és el resultat de la voluntat humana exercida durant molts anys damunt del territori. El coneixement de l'evolució històrica de la població, de les circumstàncies socials, econòmiques i culturals que han configurat al llarg dels temps la nostra manera de ser, marcarà, sens dubte, quins han estat els noms que van emprar els nostres avantpassats.

Al principi del cicle designatiu, en els temps neolítics, els topònims eren *transparents*, és a dir tenien un referent clar en la natura: *riu, vall, muntanya...*, o bé, *riu mort, vall plana, muntanya baixa*, etc., designacions entenedores des d'un punt de vista semàntic. Posteriorment, els noms de lloc van esdevenir més opacs i complexos a causa del mestissatge de les llengües dels diferents pobladors i dels fenòmens diacrònics de llur constitució, i, és clar, de la gran quantitat de canvis lingüístics que intervenen en l'evolució de les llengües: fònics, analogies, cultismes, manlleus, arcaïsmes, addició i reducció de sons, etimologies populars, etc. Cal afegir, per circumstàncies diverses, les errades de transcripció dels escriptors a les fonts escrites.

Amb aquests ingredients i amb l'ajut imprescindible d'altres disciplines com l'etimologia, la història, la paleografia, l'arqueologia, la sociologia..., estarem, potser, més preparats per a endinsar-nos en el coneixement dels noms de lloc més significats de Viladecans.

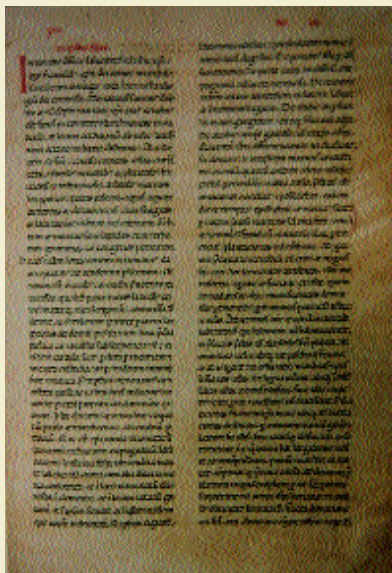
Viladecans Centrarem l'interès, pel que fa al nostre nom més significat, a compilar les hipòtesis probables –aquelles que es fonamenten en una base científica–, i aquelles altres basades en l'etimologia popular –associació entre forma fònica i significat–, tot dient el que pensem al respecte i assenyalant-ne, en algun cas, noves vies d'estudi.

Amb tot, el constituent *Cans* del nostre nom de lloc no potser, encara, identificat rigorosament, i, en conseqüència, no podem assignar-li un significat específic..., ens caldran noves aportacions d'estudiosos que lluitin contra la *llegenda*.

Podem situar el naixement de la nostra població com a vila a finals de l'alta edat mitjana, i, es clar, també el de molts dels nostres topònims.

Document núm. 831, del Cartoral de Sant Cugat del Vallès, de l'any 1011, en què s'esmenta per primera vegada el lloc anomenat Càis / Cans, de la vall de Sant Climent, com a referència del nostre territori.

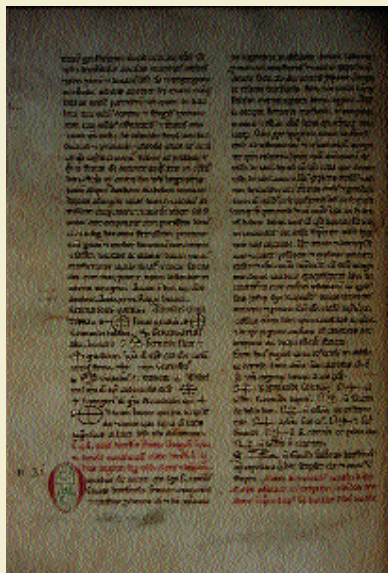
Cartulari de Sant Cugat del Vallès. ACA. Fotografia: A.P.P., 1996. AHV-AI.

L'any 1011, apareix documentada per primera vegada la zona del nostre assentament, en el document núm. 831 del *Cartoral* de Sant Cugat, on es confirma la donació de diverses peces de terra del castell de l'Eramprunyà al monestir del Vallès, feta pel comte de Barcelona Ramon Borrell. El document diu “(...) *in terminum Erepugnanum, locum vocitatum Kastrum Felix, ubi condita manet baselica s. Maria cum alia altaria merita consecrata et in locu nominatu Càis vallis. s. Clementis (...)*”, és a dir: (...) *en el terme de l'Eramprunyà, en el lloc anomenat Castelldefels, on hi ha fundada la basílica de Santa Maria amb els seus altars dotats i consagrats, i en el lloc anomenat Cans, de la vall de Sant Climent (...)*”.

Fins ara, s'havia traduït com a la Vall del Gos de Sant Climent, amb l'atribució al substantiu *vallis* una funció de nominatiu i, aleshores, incorporat al topònim. Vegem-ne que, en la traducció proposada, *vallis* és genitiu i té funció de complement del nom Sant Climent. Com a conseqüència, el topònim és *Cans* i es tracta, evidentment, del nostre territori.

El fet que s'enuncii com a *locu/locum* no sempre vol evidenciar la manca d'una població definida; dit

Document datat el 15 d'octubre de 1148, pel qual el comte de Barcelona empenyorà el senyoriu de Viladecans per tal de mantenir el setge i posterior conquesta de la ciutat de Tortosa, aconseguida el mateix any de 1148. Primera referència documental al nom de *Vila de Cans*.

ACB. Fotografia: A.P.P., 1996. AHV-AI.

d'una altra manera, el mot *vila* no es el contrari de *locum*, pel que fa al poblament. Al llarg de l'edat mitjana, en diversos documents, el genèric *locum* apareix citant poblacions ja establertes; a més, abans de l'any 980, en el nostre assentament, es devia fundar una església, advocació de la qual fou sant Joan Baptista, com apareix citada en el document núm. 847 de l'esmentat *Cartoral*. D'aquesta església en tenim cita documentada l'any 1272, “(...) *Sent Joan de Villadequans (...)*”, però, pot ser, efectivament, del darrer terç del segle X. Aleshores, poden aventurar que ja el 980 devia existir poblament a la zona, o bé hi començava l'organització del territori, adjudicada als monjos de Sant Cugat pels comtes, propietaris de les terres. Conseqüentment, sembla raonable de pensar que el topònim *Cans* és anterior al 980, és a dir a aquesta organització territorial encomanada al cenobi del Vallès.

Una qüestió cabdal fóra determinar la llengua en què apareix el topònim: provinent del substrat lingüístic, romànica, germànica, àrab? La llengua catalana, singularitzada i en clara evolució al segle X, és l'emprada en l'apellació del nostre assentament...

però quina és l'etimologia del nom? Anem a pams ...

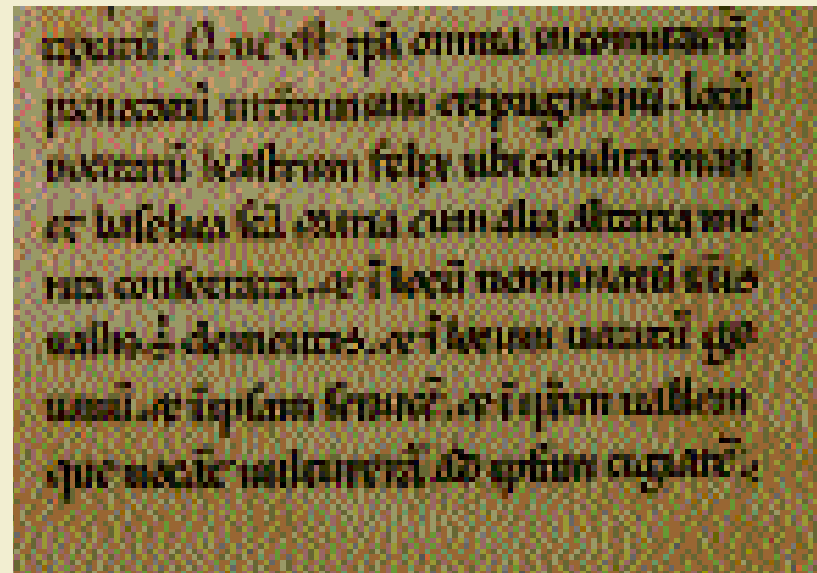
Vila de Cans, com a topònim aglutinat, s'esmenta per primera vegada el 1148 en el document d'empenyorament que va fer el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, el dia 15 d'octubre, al bisbe de la ciutat, Guillem Tarroja del “(...) *senyoriu de Vila de Cans, juntament amb la vila ... batllia (...)*”, a canvi de 50 lliures de plata, per tal de mantenir el setge i posterior conquesta de la ciutat de Tortosa, aconseguida el mateix any.

En el segle XIII, en el privilegi de Jaume I concedit a la ciutat de Barcelona, el 23 de gener de 1213, apareix citada la nostra població com a *Villa de Canibus*, memorial en el qual es confirma l'abat i el convent de Sant Cugat del Vallès com a propietaris de molts feus, entre els quals els de Gavà i *Villa de Canibus*. Al llarg del segle XIII, el nom de Viladecans apareix en diversos documents.

Pel que fa al document de l'any 1011, ens cal fer alguns comentaris: es tracta d'un document copiat de l'original, aproximadament de finals del segle XIII i inicis del XIV. La grafia que ens interessa apareix escrita així: “(...) *Iais (...)*”. Amb posterioritat, una tinta

Detall del document de l'any 1011: “ (...) *in terminum Erepugnanum, locum vocitatum Kastrum Felix, ubi condita manet baselica s. Maria cum alia altaria merita consecrata et in locu nominatu Càis vallis. s. Clementis (...)*”.

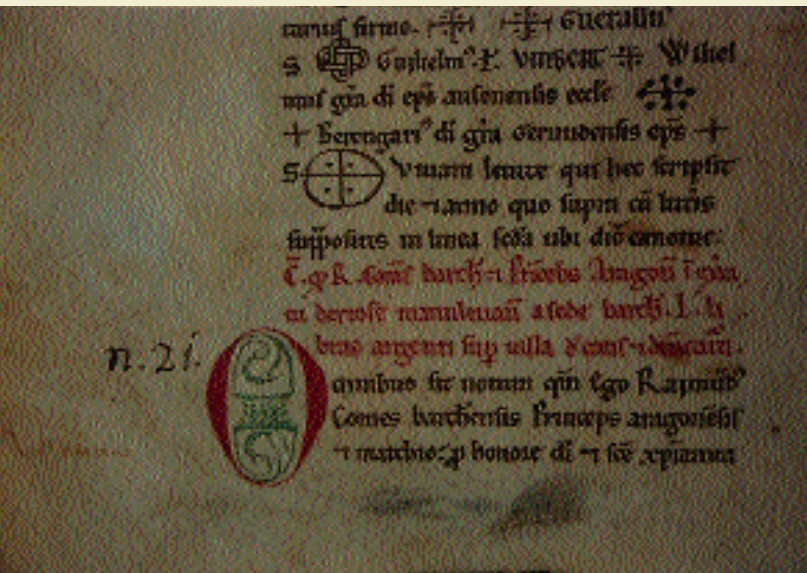
Cartulari de Sant Cugat del Vallès. ACA. Fotografia: A.P.P., 1996. AHV-AI.

que poden datar aproximadament del segle XV, aproximadament, esmena el nom així: *Iais* > *Càis*, es a dir, la I inicial es transforma en una C, i es col·loca una titlla o abreviatura –en aquest cas de la lletra ena– damunt la a: *Càis*. Tot això ens aboca en una colla d'interrogants: El document gòtic –segles XIII-XIV– per què transcriu *Iais*? Recordem que tenim *Vila de Cans* des del 1148, per tant, conegut sobrerament. Per què en el segle XV s'esmena *Iais* en *Càis*?

Una possible resposta pot ser que no s'identifiqués *Iais* amb Viladecans, en el document gòtic i, en l'esmena posterior ja s'hi dona aquesta; o bé, tot fóra atribuïble a possibles errades dels escriptors en la transcripció de l'escriptura carolina a la humanística. Sigui com sigui, d'on prové aquest constituent del nostre nom? Què vol dir?

Una hipòtesi versemblant fóra l'afiliació del nom provinent d'un antropònim romà, colon itàlic, mercenari jubilat, o bé algun funcionari establert o propietari de la nostra vila, en el segle II a.C.; com és el cas de moltes poblacions del Baix Llobregat: Gavà < *Gavius*; Pallejà < *Paladius*; Vallirana < *Valerius*; Cornellà < *Cornelius*...

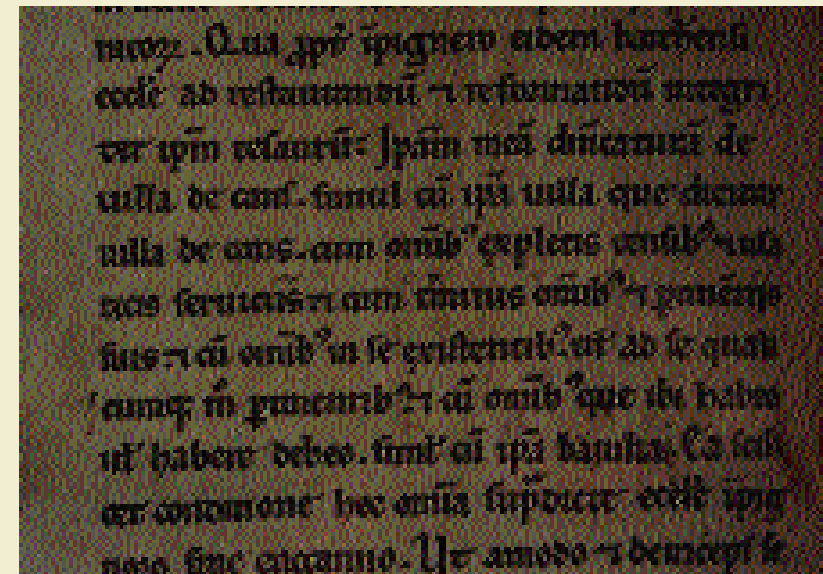

Detall del document del 15 d'octubre de 1148, d'empenyorament de Vila de Cans.

ACB. Fotografia: A.P.P., 1996. AHV-AI.

Detall del document del 15 d'octubre de 1148, d'empenyorament de la nostra població, on s'aprecia clarament el nostre nom: Vila de Cans.

ACB. Fotografia: A.P.P., 1996. AHV-AI.

Actualment, desconeixem el nom del propietari romà de la villa de Sales; també desconeixem la possible existència d'una altra villa romana dorment en el subsòl de la nostra ciutat –recordem, però, que s'han trobat restes romanes a prop de Can Guardiola–. Amb tot, les condicions del territori i la villa mercantil romana de l'època: proximitat de Bàrcino, de l'embarcador de les Sorres, d'altres vil·les conegudes, dedicades al comerç del vi, bàsicament, com la nostra de Sales, ens atorga la probabilitat d'aquesta hipòtesi.

A causa de les vicissituds històriques: crisi del comerç del vi i de l'imperi romà; conquesta visigòtica; invasió sarraina; conquesta franca; terra de frontera... el nom de la villa es devia perdre o bé va ser emprat per molt poques persones, si acceptem la tesi de la continuïtat de poblament en aquestes terres.

D'altra banda, el mot *vila* sí té un origen medieval, paral·lel a la creació del nucli habitat i aglutinat al de *Càis*. La identificació *Iais* > *Càis* > *Cans* ens sembla raonable –explicable només per errades de transcripció dels escrivans i no pas per lleis de gramàtica històrica–; per això, pensem que és una de les causes

de la dificultat a l'hora de determinar-ne amb precisió l'origen del topònim.

Conscients de la dificultat de formular una hipòtesi etimològica a partir d'un nom transmès amb errades de transcripció, hi renunciem. Amb tot, no ens podem sostreure a la idea que el nostre topònim s'hagi pogut originar en un gentilici romà, provinent de *Canianum* –*Canius*–, sotmès a transformacions diverses: etimològiques, errades paleogràfiques, daltabaixos historicosocials ...

Una altra hipòtesi versemblant ens relaciona el constituent *Cans* amb el mot *gos*, vegem-ne: L'actual nom de Viladecans pot venir de l'aglutinació dels mots *villa*, del llatí vulgar *villa* < llatí clàssic *villa*, casa de camp, masia, aplec de cases..., per tal de distingir el nucli habitat del camp; de la preposició *de* i el mot *cans*, plural *canes* –usat en llatí tant per al masculí com per al femení–; que en català va esdevenir *ca/cans*, documentat en el segle XIII, però d'origen molt anterior.

El mot *ca* fou d'ús general en tot el domini lingüístic dels Països Catalans, al llarg de l'alta edat mitjana; en el segle XIV començà a utilitzar-se el mot *gos*

(1342), d'origen onomatopeic, de *kus* o *gus*, forma popular per a cridar els gossos, substituït tardà de l'anterior *ca*.

El nom de Viladecans correspon a una designació objectiva, és a dir, els mots *Vila+de+Cans*, aglutinats, són extrets, objectivament, de la realitat: tenen referents coneguts. El seu nom és clarament d'origen llatí.

El topònim Viladecans devia prendre el nom del territori de cacera dels comtes de Barcelona que, ja en el segle X, era destinat per a aquesta finalitat: població significada per ésser el lloc de cleda, *canília*, dels cans de cacera comtals.

Hem de tenir present que l'activitat de la cacera ha estat una pràctica habitual a les terres del Delta –aiguamolls i bosc, alhora– i, a l'edat mitjana, fou un privilegi exclusiu dels senyors feudals. L'art de la cacera amb gossos ensinistrats –ca de mostra o ca d'armada– era, no només una activitat lúdica pròpia de la noblesa, sinó un requisit imprescindible, un esdeveniment curial propi del rang dels grans senyors, senyal de distinció i símbol de poder.

També, hem de saber que el territori de Viladecans fou propietat comtal, i la simbologia del gos, en-

tre d'altres, fou la d'obediència i sotmetiment a l'autoritat dels comtes.

Per tant, el constituent *Cans* del nostre topònim no ens ha de fer dubtar ni administrar-nos cap de-sassossec; parlem del millor *amic* de l'home...ja sigui en l'art de la cacera, en feines de pasturatge, o bé com a animal de companyia.

Amb tot, el topònim ha generat altres supòsits envers el seu origen, els quals cal tenir en compte.

Aquests orígens, uns clarament d'etimologia popular, són generats al llarg del segle XIX, en el context del romanticisme que, entre altres coses, suposà el deixondiment de les essències nacionals. Són hipòtesis possibles, però necessitades de fonts documentals i arqueològiques més evidents.

Primer de tot, parlarem de les hipòtesis fonamentades en causes més probables, les quals tenen base científica.

Sobre el substantiu *vila* no hi ha hagut mai cap problemàtica, és acceptat per tothom.

Respecte el segon constituent, *Cans*, s'han dit moltes coses...

Hipòtesis probables:

Un testimoni del pas de l'islam pels territoris de l'Eramprunyà: una moneda del tresor de dirhems del segle VIII, trobat a Can Sadurní de Begues.

MG. Fotografia: A.P.P., 1996. AHV-AI

Cans:

- En un document de l'any 1272 se cita la vila com a *Sent Johan de Villadequans*, on s'havia de portar el fruit del delme de la *Vila de Cans*. Pel que fa a la grafia de *Villadequans*, amb *-qu-*, no hem de fer gaire cas, ja que al llarg de l'edat mitjana es dona una alterança de la grafia, escrita *-c-* o *-qu-*, per al so velar oclusiu sord, suficientment documentada; estariem, per tant, parlant del mateix topònim.

- Com a sinònim de valents, demostrat en la lluita contra els sarraïns, per ser territori de reconquesta al llarg dels segles. En aquest sentit, tenim documentat el mot *Cans* com a malnom dels musulmans, per raons òbvies a l'època. Difícilment es podria aplicar, alhora, als habitants d'un llogarret que es defensaven del àrabs.

- També tenim la hipòtesi que prové de l'antropònim àrab *Qānis*. Doncs bé, l'antropònim *Qānis*, obtingut per derivació del propietari del territori, ens deixa amb una colla d'interrogants: la dominació d'aquestes terres pels àrabs fou realment tan important? On es trobava la propietat d'aquest senyor? On la seva residència?

També, podria derivar del substantiu *kanīṣah*, plural *kanā'īs*, que significa canyís, lloc de canyes. Amb tot, és improbable que en un període tan curt de temps, un centenar d'anys, s'hagi originat el topònim, i aquest ens hagi pervingut.

- Una altra idea és la filiació del mot al nom àrab *Qanāt* –pou d'aigua amb galeria de desguàs–. Respecte aquest substantiu s'ha escrit al respecte que té un possible origen llatí, arribat posteriorment a l'àrab, provinent de *Cannētum* –lloc de canyes– i, difícilment, s'ha emprat com a brollador o deu d'aigua; més aviat, per referir-nos a un pou amb galeria de desguàs, hem de prendre el mot *Naqb*, perforació, túnel...; això ens allunya del nostre objectiu, pel que fa a la relació *Cans* < *Qanāt*, com a tècnica de captació d'aigües subterrànies.

Aquestes hipòtesis aràbigues del probable origen del nostre topònim poden tenir rellevància si les emmarquem en el si de la cultura àrab i la seva dominació o influència en les terres del Delta. En aquest sentit, ens cal avançar i trobar les fonts documentals i arqueològiques necessàries; hem de pensar que la majoria dels noms de lloc medievals que ens han

pervingut són d'origen llatí i germànic, llevat d'algun prou important, com el nom del puig més elevat de la serra de Miramar –*Alió*–, provinent de l'àrab *Al-Cuyūn*, és a dir, *les Fonts*; en aquest cas, la proximitat de l'actual font d'en Preses i del naixement del torrent homònim ens remet, clarament, a l'hidrotopònim, molt a prop d'*Almafàr*, l'actual Sant Climent de Llobregat.

Continuem, encara, amb les hipòtesis probables...

Cans:

- El topònim pot venir del mot llatí *Canalis*, essent, per tant, *Vila de Canals* el nostre nom pretèrit. S'argumenta que el mot *canis* podria haver estat originat per una caiguda de fonemes interiors. En aquest sentit, podem admetre la caiguda de la *-l-*, però no pas de la vocal, ja que la *-a-* llarga i la *-a-* breu del llatí clàssic han donat *-a-*, sense caure a gairebé tot el domini lingüístic català. Fixem-nos que si *canis* derivés de *canalis*, el mot *canà* o *cana<r>s* hagués donat *Viladecana* <*r*> *s*, amb l'accent prosòdic a l'última síl·laba i, és clar, aquest no és el nostre nom de lloc.

Sí, és certa l'existència de força canals a la nostra població; del lloc de les Canals, a la zona de Can Tries; de l'antic carrer de les Canals –avui carrer Major–; de l'ermita de Sant Llorenç de les Canals..., però admetre aquests fets, no ens atorga cap evidència envers l'origen del nostre nom.

- Encara, però, una hipòtesi més és la possibilitat que *Viladecans* sigui un trasllat de nom des del Lluçanès, vegem-ne: A la comarca del Lluçanès tenim *Viladecans*, al sud de Borredà, lloc de població dins de Sant Boi de Lluçanès, a prop de les masies de Voltregà, capella de la qual té l'advocació del baptista Joan. Hem de tenir present que arran de la Pau i Treva de Déu, promulgada per l'abat Oliva el 1027, vingueren molts pobladors a les terres de frontera a fi de millorar-ne les condicions de vida i, és possible, que traslladessin els seus noms i les seves advocacions: el Prat de Llobregat de Prats de Lluçanès; Sant Martí de Torrelles o Torrelles de Llobregat de Sant Martí de Sobremunt; Sant Boi de Llobregat de Sant Boi de Lluçanès...Tot plegat, un munt de coincidències? O

bé, aquests noms de lloc els podem anellar conjuntament? Si fos així, ens cal referenciar tots els topònims de la comarca esmentats amb els seus originaris del Lluçanès –evidentment amb un marge de temps suficient–, però, ens sembla que fins i tot així no ens en sortiríem pas.

Respecte els noms d'etimologia popular, és a dir d'associació entre la forma fònica i el significat, tenim un seguit d'hipòtesis, mancades, però, de base científica.

Hipòtesis populars:

- *Vila de canyes*: Per l'abundància de canyars al Delta.

- *Vila de cants*: Pels cants dels ocells a les arbredes ufanoses de la nostra població.

- *Vila de cans*: Derivat de còdol –roca–, per la quantitat de pedres arrossegades per les rieres; per l'existència d'una possible pedrera a la zona de Sales; pels topònims medievals: la *Roca Foradada*, les *Roquetes*.

- *Vila de cans*: Derivat de la forma apocopada *ca*, és a dir *casa*; per tant, *Vila de Cases*, a causa d'un agrupament dispers a l'inici del poblament.

Quadre núm. 1. Toponímia medieval de Viladecans. Segles X-XV ¹

1 les Albergades, 1402	35 l'Eramprunyà, 957, abans <i>castrum Rodanas</i>
2 alou d'Almafar, 978	36 ermita de Sales, 1059
3 alou d'en Marcús, 1182	37 ermita de Sant Llorenç de les Canals, 1327
4 alou d'en Mateu, inicis segle XII	38 església de Sant Climent, 970
5 alou de Sales, 946	39 església de Sant Joan de Viladecans, 980 ?
6 l'Areny, 1000 ?	40 estany de la Creu, segle XIII; estany de la Murtra, d'ençà el 1327
7 el Ballester, 1301	41 estany de la Murtrassa, 1327
8 les Barqueres, 1373	42 estany del Remolar, 1270 • riu Sec i riu Mort (braços del riu Llobregat que van formar l'estany del Remolar, assecats al llarg de l'edat moderna)
9 la Batllia, 1148 (la Torre del Baró, a partir del segle XVI)	43 el Fangar, 1296
10 la Bardoria, 1293	44 les Feixes, 1002
11 Bell-lloc, 1434	45 el Figuerar, 1400
12 Boscarons, segle XIV	46 el Fonollar, 1131
13 la Camarnia, 1434	47 Garrés, 1343
14 camí de les Canals, 1327	48 la Gran Gola, 1327, des del Rec de Sales fins al Remolar
15 camí del mas Font, 1391	49 Guardiola, 1094
16 camí Ral de Barcelona, 983, <i>strada pública</i> (camí traçat damunt d'una via romana)	50 l'hort comtal de Sales, 1002
17 camí de Sant Climent, 970	51 l'horta de Pere Burgès, 1296
18 camí de la Vila, finals segle XV	52 mas d'Almafar 1124 (Sant Climent de Llobregat)
19 les Canals, segle X ?	53 mas Bonfill/Bofill, 1377
20 carrera Bovatera, 1418; posteriorment camí Ral de València	54 mas Cocons, 1177; molí fariner d'en Bernat Rauric, 1316; actual mas i molí d'en Tallada a Sant Climent de Llobregat
21 camp del Forn, 1386	55 mas Domingo, 1434
22 el camp del Roure, 1434	56 mas Ferrer, 1390
23 el Canyet, 1434	57 mas Font, 1391
24 Casal d'en Joan, 1434	58 mas Ginestar, 1521
25 Caules, 1295	59 mas Guardiola, 1181
26 la Clota d'en Pujol, principis del segle XVI	60 mas Llorac, segle XIV, i d'ençà 1391 mas Calopa
27 Codres, 1396	61 mas Llorenç, segle XIV, després mas Bertran, àlies l'Oliverar, 1434; en el capbreu de 1460 ja ens apareix com a can Guardiola. Els Guardiola ja consten en el capbreu de 1390-1396
28 la Cogullada, 1434	
29 els Comtals, 1434	
30 el Cortell, 1348	
31 les Corts, 1391	
32 la Cot, 1265	
33 les Croses, 1301; posteriorment les Eres, 1475	
34 l'era Ventuosa, 1011	

dir que la presència d'aiguamolls a la zona, un cop format el Delta a finals del segle VIII, devia ser més que probable, com ho demostren alguns topònims: el *Garguet*, riera *Gran Gola*, *les Salines*, etc. Amb tot, és una hipòtesi que presenta molts punts foscos, i que s'acosta més a l'etimologia popular.

• Un altre possible origen pot ser una derivació de l'antropònim germànic *Salla*, arrelat als masos poderosos de l'època visigòtica...; pensem que ja el 955 ens apareix un tal *Salla*, governador en nom del comte de Barcelona –Borrell II–, fundador cap al 950 del monestir de Sant Benet de Bages i que va fer apriacions de terres i béns en el terme d'Òdena, a la ratlla de la comarca del Baix Llobregat.

• Una altra hipòtesi ens parla del nom *Salis*, com a membres d'una part del poble franc que a mitjan segle IV s'establiren a la Germània inferior, a prop del riu *Issel*. Com a derivació del gentilici *Salis*, ens pervindria l'apel·latiu a terres propietat de les quals eren francs, és a dir, descendents dels *Salis*.

Comptat i debatut, el topònim *Sales* ens aboca en una colla d'interrogants: on era situada aquesta construcció senyorial? Al turó o muntanya de Sa-

les? A prop de la villa romana? En un altre lloc? No ho sabem pas amb certesa, encara que tot indica que la seva localització devia ser a tocar la villa romana.

D'altra banda, podria fer referència a l'edifici mateix de la villa, *pars Urbana*, situat al nord de la *pars Rusticam*, no excavat per trobar-se actualment soterrat per una central elèctrica, o bé, pel conjunt de tota la villa o explotació agrària. Construïda el segle II a.C. i mantinguda, amb diferents modificacions, almenys fins al segle III d.C.

Doncs bé, l'adjudicació del topònim *Sales* a l'antiga villa romana vol dir que, almenys fins a la invasió sarraïna del segle VIII, era dempeus, ja que s'han trobat, a les excavacions realitzades, ceràmiques datables en el segle VII.

Aquesta explicació sembla, doncs, la més encertada. Ens situa el topònim *Sales* com a designació de mas o explotació agrària amb senyoriu jurisdiccional dins de l'organització jerarquitzada d'un castell termenat.

Com veiem és, sens dubte, un dels topònims més reculats que posseïm, fecund i transcendent fins als nostres dies.

Amb tot, el nom de lloc *Sales*, pot tenir un origen llatí i fer referència a altres qüestions:

Sales:

- De *sallio*, que vol dir brollar, rajar...l'aigua, el vi. El lloc de Sales sempre ha estat una de les zones amb més bosses d'aigües subterrànies, torrenteres i dolls. També podem considerar aquesta hipòtesi, *Sales* < *sallio*, amb el significat d'expansió, de terres alluvials que creixen..., aleshores, Sales designaria aquell territori de la dreta del Llobregat beneficiat per les crescudes del riu i en progressió deltaica. Recordem que la formació del Delta succeeix en aquelles centúries, amb dos braços potents com eren: l'anomenat, posteriorment, riu Mort –que va formar l'estany del Remolar– i un altre braç que va donar lloc a l'estany de la Murtra i la Murtrassa

- Derivat de la sal comuna; el seu nom arcaic és *Sale*; plural *Salis*... Som davant d'un nom que també pot ser el nostre *Sales*. Vegem-ne algunes qüestions al respecte: L'embarcador del port de les Sorres, significat a l'època de la dominació romana com a zona d'ancoratge molt important, devia haver estat, també, el lloc d'emmagatzematge i transport de la sal que, Llobregat avall, portaven des de Cardona i Sùria. En aquest sen-

tit, la zona de l'actual *SALES* devia fer la funció de *Salària*, com l'antiga ruta de la sal dels Sabins, entre Roma i Reate. També, en conseqüència, podria haver estat una zona on els *salarius*, comerciants de salaó, s'establiren; també *sallo*: assaonat amb sal, salat...el vi, l'oli, etc. *Sales*: De *salarium*, ració de sal, entesa també com a paga, salari dels mercenaris.

Com veiem, podem continuar per aquest camí i encara atorgar més atributs al possible origen llatí del topònim *Sales*.

Altres noms de llocs medievals La nostra població neix i es consolida com a nucli habitat al llarg de l'edat mitjana. Població terrassana, amb conreus d'horta, fruiterars, vinya, oli i gra, bàsicament.

L'organització social del feudalisme es mostra ben clarament a la nostra zona: grans senyors terratinents amb la possessió de la majoria de la terra fèrtil...ben bé fins a finals del segle XIX.

Els nostres homes i dones, nascuts aquí, o bé arribats d'altres poblacions del Principat, com una continuació de les aportacions alluvials del Delta, van treballar les terres del samontà de les serres de Miramar i de Montbaig, i van iniciar les rompudes de la

Marina. Progressivament, en sorgiren els noms, la designació dels topònims on vivien.

D'aquesta feina quotidiana aparegueren la majoria de noms que hem pogut salvar de l'oblit. La major part són noms de lloc *catalans*, és a dir, provinents del llatí vulgar, amb algunes excepcions, com l'esmentat puig d'Alió, de clara procedència del supers-trat àrab i alguns germanismes.

Existeixen, bàsicament, dos grans mecanismes de designació dels topònims: l'objectiva i la procedent d'un antropònim.

La designació objectiva és *transparent*, és a dir, clara: els nom *Feixars*, regularitzat ortogràficament en Feixassos, fa referència a una llenca de terra destinada al conreu.

Els topònims procedents d'antropònims també són més o menys clars, per exemple *Feixars Madama*, en referència al terreny d'horta propietat de la baronessa.

Aquests mecanismes de designació, resultants de la contemplació i la interacció de l'home i la terra van ser els més comuns als temps mitjos.

Aquesta feina ingent, de salvar de l'oblit els topònims més reculats que posseïm, i construir el pont

entre l'onomàstica medieval i la moderna que ens singularitza com a poble, ha estat l'esforç d'un sol home. Evidentment al llarg de molts anys de recerca històrica i tenacitat; però, en aquest cas, el lapse de temps perllongat no és suficient, calen moltes altres coses: rigor científic, enginy, sensibilitat i certesa per continuar exhumant papers...; aquest, entre d'altres, és el llegat d'en Josep Eixarch Frasno.

Gràcies a la seva tasca podem temptar de reconstruir la nostra toponímia medieval, que nosaltres, amb voluntat, hem transcrit en un plànol actual de la ciutat.

Demanem excuses, a l'avançada, al mestre Eixarch per les errades que s'hagin pogut escolar, i som conscients que presentem una aproximació a la vila i al territori en aquells anys de naixença. Aquest interès de divulgació dels noms de lloc medievals de Viladecans ens ha empès a col·locar-los en un mapa, per tal de visualitzar-los en el seu context; aquest, tan sols, potser amb l'afegit de recerca bibliogràfica, ha estat el nostre mèrit (vegeu-ne el quadre núm. 1).